

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ НА ЗАСАДАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

(Представлено д.е.н., проф. Мальською М.П.)

Розглянуто основний понятійно-категоріальний апарат, що розкриває сутність понять «механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм». Розкрито особливості формування організаційно-економічного механізму туристичного комплексу. Запропоновано здійснювати впровадження та реалізацію організаційно-економічного механізму через систему державно-приватного партнерства.

Ключові слова: туристичний комплекс, організаційно-економічний механізм, державно-приватне партнерство.

Постановка проблеми. Сьогодні особливої актуальності набуває вивчення концептуальних підходів до формування організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу з урахуванням європейських стандартів розвитку туризму, якості надання туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням формування організаційно-економічного механізму присвячені праці Б.Данилишина [8], Г.Козаченко [15], В.Кравціва [16], Ю.Лузана [18], І.Моргачова [19], Є.Хлобистова [21] та ін.

Мета дослідження. Метою написання статті є побудова загальної структури організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу України з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів.

Викладення основного матеріалу. Розкриття сутності організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу передбачає з'ясування значення складових цього поняття в розрізі його синтаксичних та семантичних (механізм, організаційно-економічний механізм) елементів.

Категорія «механізм» у перекладі з грецької «mechanē» означає «зброя», «машина»; у першому визначенні – це послідовність станів, процесів, які визначають собою будь-які дії, явища; у другому – система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності. Термін «механізм» у вітчизняній науці почав широко використовуватися ще у ХХ ст. (60-ті роки). Зокрема, було введено поняття «господарський механізм економічної системи», в якому робився наголос на конкретній рушійній силі функціонування системи [16].

Економічна теорія визначає «механізм» як систему прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, насамперед, між їх протилежними сторонами, а також й підсистемами і елементами економічних систем. Тобто механізм характеризується певною кінцевою множиною елементів та взаємозв'язків між ними, що відбувається за допомогою відповідних важелів системоутворюючих регуляторів [8]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «механізм» визначається як внутрішня будова, система, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище [4]. За визначенням І.Моргачова, як економічне явище «механізм» застосовується у чотирьох значеннях: як сукупність цілеспрямованих впливів; як взаємозв'язок і взаємодія сукупності факторів; як комплекс послідовних заходів; як сукупність закономірних зв'язків і відносин [19].

Більшість дослідників розглядають «механізм» як систему, в основу якої вкладають сукупність окремих елементів, таких як цілі, функції, принципи, методи, прийоми, інструменти і форми, які складають цілісну систему.

Сьогодні науковцями активно досліджуються «організаційно-економічний», «економіко-фінансовий», «економіко-правовий», «економіко-організаційний», «організаційно-господарський», «економічний механізм», визначення та зміст яких трактуються по-різному (табл. 1.).

Таблиця 1

Основні дефініції понять

© В.В. Шиманська, 2013

Автор	Визначення
Економічний механізм	
Й.С. Завадський [11]	складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції,

	виробничотехнічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо)
С.О. Воєводін [5]	інформаційне, ресурсне і організаційне забезпечення
Є.В. Хлобистов [21]	комплекс організаційних, нормативних та правових заходів, спрямованих на оптимальну взаємодію економіки та навколишнього середовища по відношенню до людини
Господарський механізм	
З.О. Арабянц [1]	комплекс органічно взаємозалежних форм, методів, засобів, структур, нормативів та інших важелів господарювання, призначених для реалізації задач і досягнення цілей виробничої системи
Механізм управління	
А.А. Садеков [20]	система впливу на об'єкт управління з метою досягнення бажаного результату; система організації господарського процесу, що представлена комплексом факторів, що є взаємодоповнюючими і взаємозалежними та мають власні форми управлінського впливу
М.Г. Грещак [6]	механізм управління містить державно-правове та нормативне регулювання, ринковий механізм регулювання, внутрішній механізм регулювання окремих аспектів, механізм інформаційного забезпечення, методи управління та методи контролю
Організаційно-економічний механізм	
Г.В. Козаченко [15]	інструмент управління, що являє собою сукупність управлінських елементів і способів їхньої організаційної, інформаційної, мотиваційної та правової підтримки, шляхом використання яких, з урахуванням особливостей діяльності підприємства, забезпечується досягнення певної мети
І.П. Белая [2]	система формування цілей та стимулів, що дозволяють перетворювати у процесі трудової діяльності динаміку матеріальних та духовних потреб суспільства у динаміку засобів виробництва та кінцевих результатів виробництва, які спрямовані на повне та ефективне задоволення цих потреб
В.С. Кушнірук [17]	система організаційних та економічних форм і методів ведення господарства, що спонукає до підвищення ефективності функціонування виробничих систем та спрямована на свідоме використання економічних законів і досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності
Ю.П. Лузан [18]	спосіб забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності (охоплює широкі надбудовні відносини (політичні, ідеологічні, морально-етичні, правові тощо), що активно впливають на базис)

Джерело: систематизовано та узагальнено автором [1, 2, 5, 6, 11, 15, 17, 18, 20, 21]

Слід зазначити, що термін «економічний механізм», широко використовують щодо різних сфер господарювання та екологічних проблем. Найчастіше щодо сфер природокористування – «економічний механізм надрокористування» (В.С. Міщенко), «економічний механізм сталого водокористування» (Л.В. Левковська), «економічний механізм розвитку лісоресурсної сфери» (Я.В. Коваль, І.Я. Антоненко, І.А. Євтушенко), «економічний механізм регулювання аграрного природокористування» (О.Мордвінов) та ін.

Зауважимо, що ґрунтовним є визначення організаційно-економічного механізму за Л.Гурвіцом, Р.Майерсоном, Е.Маскіном – лауреатами Нобелівської премії з економіки (2007 р.) за «основоположний вклад у теорію економічних механізмів». Організаційно-економічний механізм учені розглядають як стратегічну гру на основі взаємодії економічних суб'єктів, опису того, як можуть діяти суб'єкти господарювання і відповідних результатів [14]. Організаційно-економічний механізм, за Л.Гурвіцом, задає множину виборів економічних суб'єктів, кожний із яких пов'язується з якимось результатом. У цьому сенсі механізм формує систему стимулів та наближається до поняття «економічний інститут». Цим учений намагається формалізувати поняття інституту на основі поняття організаційно-економічного механізму й усунути розрив між інституціональною теорією і теорією організаційно-економічного механізму.

Організаційно-економічний механізм є способом забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності. Він задає правила економічної гри, орієнтуючи діяльність і поведінку господарюючих суб'єктів у напрямі реалізації визначених цілей. Очевидно, що організаційно-економічний механізм значно ширший за сферу дії економічних законів та конкретних форм їх прояву, оскільки охоплює, крім базисних, і надбудовні відносини – політичні, ідеологічні, морально-етичні, правові й інші, що активно впливають на базис. У складі організаційно-економічного механізму виділяються самостійними об'єктами такі сфери, як державно-правова, господарсько-правова,

адміністративно-виконавча, державного і господарського управління, самоуправління, самоврядування тощо. Водночас кожна із цих сфер (систем) має свій механізм. Природа механізму впливає з економічних інтересів різних соціальних груп як однієї з основних форм прояву виробничих відносин і забезпечення простору для суспільно-економічного поступу. Економічний механізм формується з урахуванням інтересів, впливу на них, управління інтересами та через інтереси, реалізації економічних інтересів, сукупність яких становить рушійну силу суспільного розвитку.

В умовах євроінтеграції сталий розвиток туристичного комплексу в Україні залежать від наявності ефективного організаційно-економічного механізму. Однак зарубіжні та вітчизняні науковці у своїх дослідженнях з питань туризму в основному зосереджують увагу на розв'язанні окремих практичних проблем (фінансових, маркетингових, організаційних тощо) і, як правило, розглядають проблемні питання в окремих секторах туристичного комплексу. До теперішнього часу недостатньо обґрунтовані методологічні засади формування цілісного механізму розвитку туристичного комплексу.

Питання розробки ефективного комплексного організаційно-економічного механізму розвитку туризму як соціо-еколого-економічної системи та його окремих господарюючих суб'єктів є особливо актуальним для України в нових економічних умовах змін пріоритетів у процесі реструктуризації національної економіки, у тому числі на користь туризму. Прогресивний розвиток при цьому визначається ефективністю управління об'єктами системи, що досліджується.

Організаційно-економічний механізм розвитку туристичного комплексу – це сукупність всіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень, які формують і впливають на порядок здійснення туристичної діяльності в Україні, що сприятиме досягненню очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Функціонування організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу включає поєднання двох складових: 1) організаційної, що передбачає формування системи різних інститутів, що мають організаційний вплив на суб'єкти туристичної діяльності та суміжні сектори економіки; 2) економічної – податкова система, фінансова політика, інвестиційна діяльність тощо.

Організаційно-економічний механізм розвитку є цілісним утворенням з чітко вираженою структурою – підсистемами, які її формують за двома базовими блоками (організаційним й економічним), між якими налагоджена система стійких взаємозалежностей, тобто деструктивність однієї підсистеми спричиняє деструктивність іншої та, як наслідок, усього механізму, і навпаки.

Основним цільовим завданням формування та реалізації організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу в умовах євроінтеграції є забезпечення якості надаваних послуг, конкурентоспроможності туристичного комплексу, поповнення бюджетів державного та місцевого рівнів, залучення зовнішніх інвестицій, підвищення попиту на туристичні послуги, збільшення зайнятості населення, забезпечення збереження природних, історико-культурних ресурсів та підвищення якості внутрішньої інфраструктури.

Організаційно-економічний механізм розвитку туристичного комплексу повинен бути гнучким й адекватним до змін і темпів розвитку економіки держави в цілому, а також включати систему принципів, інструментів, методів, завдань та функцій (рис 1.).

З підвищенням значення туристичної діяльності в економіці країни збільшується участь держави в управлінні туристичним комплексом. В Україні туризм визнано одним із ключових секторів національної економіки, що регламентовано у низці нормативно-правових документів. Так, у Законі України «Про туризм» зазначено, що держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності [13]. Відповідно, це вимагає особливих підходів до управління туристичними підприємствами. Сучасні умови розвитку світової глобалізованої економіки вимагають особливих підходів визначення структури їх організаційного забезпечення.

Нормативно-правові елементи організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу розробляються і впроваджуються центральними та місцевими органами влади і передбачають загальну організацію та правову регламентацію туристичної діяльності, створення сприятливого нормативно-правового поля для всіх суб'єктів туристичного комплексу.

Фінансово-кредитна політика організаційно-економічного механізму розвитку повинна спрямовуватися на створення сприятливого кредитного середовища для розвитку підприємницької діяльності через запровадження мікрокредитування, пільгового кредитування суб'єктів туристичного бізнесу, державне субсидювання, лізинг, тренінги з фінансово-кредитних питань для працівників туристичних підприємств.

Для гарантованої підтримки туристичних потоків в Україну необхідно різко активізувати інформаційну діяльність щодо рекламування туристичного потенціалу підприємств у країні та за кордоном. Акцент належить спрямувати на рекламу унікальних природно-кліматичних ресурсів,

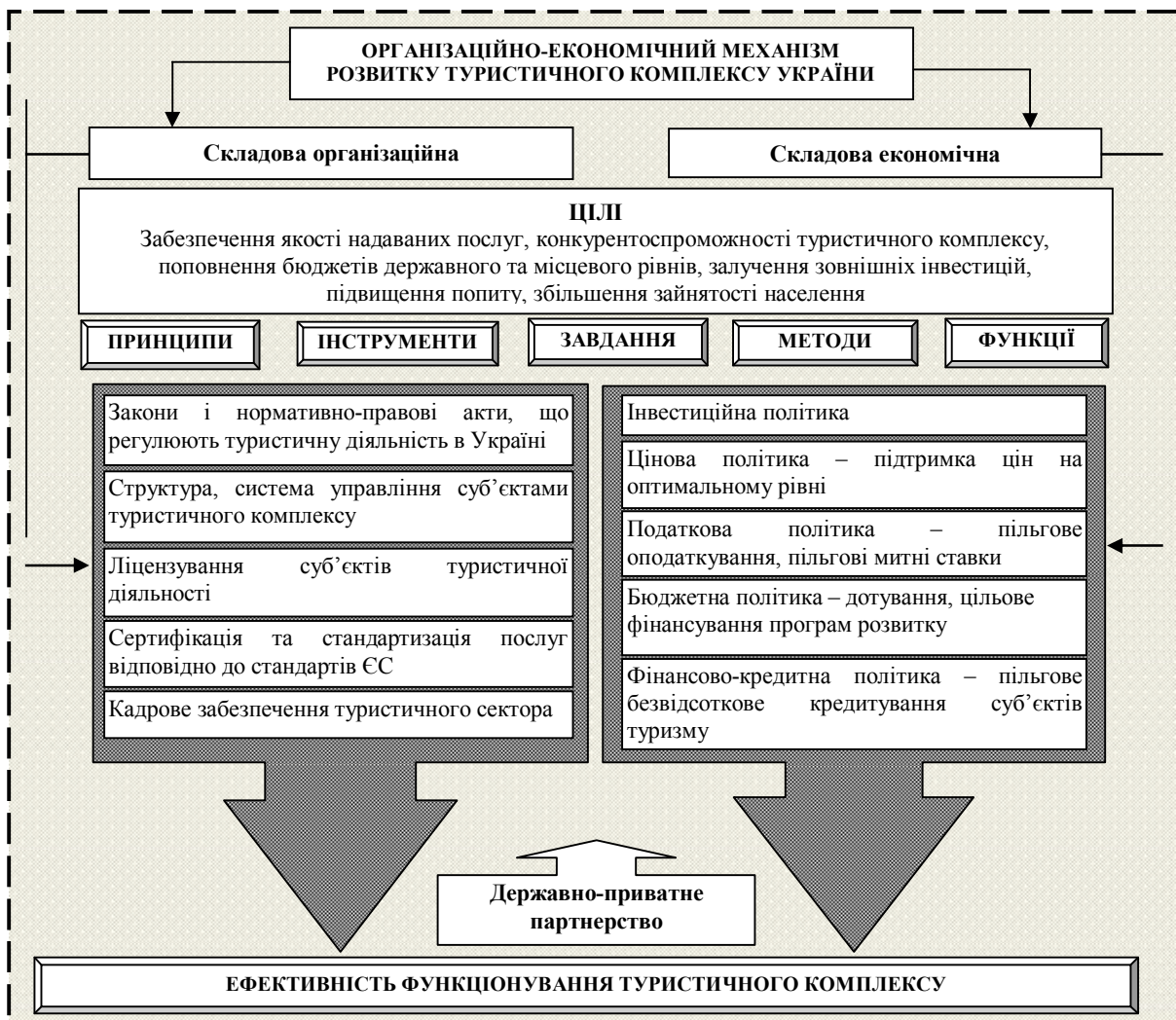
екскурсійних програм, гостинності населення. Особлива увага зосереджується на розширенні екскурсійних, культурних, розважальних програм і заходів.

Для забезпечення сталого розвитку туристичної сфери в умовах поглиблення відносин між Україною і ЄС, необхідно підвищення якості національних пропозицій до рівня міжнародних стандартів і розширення ринків збуту. Виконання цих двох головних завдань потребує державного фінансування за двома основними напрямками: залучення туристів на вибраних цільових ринках (рекламно-інформаційна діяльність, зокрема виставкова, створення інформаційних центрів, створення національного туристичного інтернет-порталу); приведення національних нормативів, стандартів безпеки, якості товарів і послуг відповідно до міжнародних.

Податкові інструменти передбачають оптимізацію кількості податків для підприємств туристичного комплексу, надання податкових пільг під конкретні проекти, які спрямовані на розв'язання регіональних і соціальних проблем, інвестування у туристичну діяльність. До них належать: податкове регулювання, оптимізація кількості та величини податків; створення сприятливих умов для залучення інвестицій підприємствами туристичного комплексу; бюджетне фінансування програм розвитку туризму; надання податкових пільг для розв'язання проблем соціального туризму.

Згідно із законодавством [12], державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою Україна, АР Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору.

Зазначимо, що реалізацію дій організаційно-економічного механізму пропонується здійснити на умовах впровадження державно-приватного партнерства (PublicPrivatePartnerships). Виникнення та розвиток ДПП є результатом пошуку нових форм і методів державного управління та регулювання, що були обумовлені значними структурними зсувами в напрямку лібералізації господарювання, децентралізації та приватизації. Визначальні причини, що призвели до утворення системи та механізмів ДПП, такі: усвідомлення факту, що приватний і державний сектори мають унікальні характеристики, які забезпечують їм перевагу у суспільно важливих сферах господарювання (зокрема, соціально-екологічних); зміна підходу до розуміння функцій влади, зокрема, усвідомлення необхідності передачі їх частини приватному сектору як більш мобільному й ефективному.

*Рис. 1. Організаційно-економічний механізм розвитку туристичного комплексу України
(розроблено автором)*

У ст. 4 Закону [12] визначено перелік сфер, в яких застосовується ДПП, серед яких особливий інтерес на сучасному етапі розвитку національної економіки України та в межах дослідження викликають дві: 1) туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; 2) охорона здоров'я (оскільки це поняття охоплює діяльність санаторно-курортних закладів, продукт яких ми вважаємо однією з конкурентних переваг України на шляху просування на міжнародний туристичний ринок).

Слід зазначити, що державно-приватне партнерство може стати однією з ефективних форм співробітництва між державним і приватним сектором у туристичній сфері, оскільки ця співпраця заснована на визнанні факту, що обидві сторони можуть отримувати вигоди від об'єднання фінансових ресурсів, технологій і управлінських знань з метою забезпечення сталого розвитку туризму.

В економічній літературі виділяються різні моделі і форми державно-приватного партнерства, які застосовуються в різних галузях виробничої та соціальної сфери. При цьому слід наголосити, що їх перелік не є остаточно вичерпним і вони постійно вдосконалюються. Так, В.Г. Варнавський вказує на те, що державно-приватне партнерство має досить широкий спектр форм та відносить до них різноманітні контракти, які держава надає приватним організаціям на виконання робіт і надання суспільних послуг, на управління та постачання різноманітної продукції для державних потреб; контракти з технічної допомоги; орендні (лізингові) відносини, що виникають у зв'язку з передачею державою в оренду приватному сектору своєї власності (будівель, споруд, виробничого устаткування) та угоди про розподіл продукції; державно-приватні підприємства; концесії [3, 7]. Згідно з чинною правовою базою, в Україні, та як свідчить практика національного господарювання, основними формами державно-приватного партнерства є: контракти на надання послуг, концесії, фінансовий лізинг, оренда, спільні підприємства (державно-приватні) та угоди про розподіл продукції [10].

Узагальнюючи існуючий досвід розвинених країн у сфері використання моделей партнерських відносин між державним та приватним секторами, можна зробити висновок, що державно-приватне партнерство реалізується у різних формах залежно від способу участі в ньому, а також власнісного статусу об'єкта договору, розподілу ризику, тривалості співпраці тощо.

Згідно з [9], існує чотири основні моделі ДПП (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі державно-приватного партнерства

Модель ДПП	Зміст реалізації моделі
Контракти з управління та лізингу (Management and Lease Contracts)	приватний партнер бере на себе управління проектом на певний час, власність та інвестиційні зобов'язання лишаються за державою: – контракти з управління – держава платить приватному партнеру за управління проектом. Операційний ризик залишається за державою; – контракти лізингу – держава віддає в лізинг приватному партнеру проект за винагороду. Операційний ризик переходить до приватного партнера
Нові проекти (Greenfield projects)	приватний партнер або спільне з державою підприємство буде та керує об'єктом протягом визначеного терміном контракту: - розробка, будівництво, фінансування, управління (DBFM(O)); - будівництво, лізинг, передача (Build, lease, and transfer (BLT)); - будівництво, управління, передача (Build, operate and transfer (BOT)); - будівництво, володіння, передача (Build, own and operate (BOO)); - комерційний проект (Merchant) – Приватний інвестор будує об'єкт на вільному ринку, де держава не дає гарантій повернення інвестицій
Відчуження власності (Divestiture)	приватний партнер купує частку об'єкта у держави напряму, через публічну пропозицію або приватизацію. Виділяють повне та часткове відчуження власності: – повне – приватний партнер купує 100 % об'єкта в держави; – часткове – приватний партнер купує частку державного підприємства, причому управління об'єктом може залишитися за державою

Концесії (Concessions)	<p>Приватний партнер бере на себе управління державним проектом на певний час разом з інвестиційним ризиком:</p> <ul style="list-style-type: none"> – реконструкція, управління, передача (Rehabilitate, operate and transfer (ROT)) – приватний партнер реконструює існуючий об'єкт, потім управляє та підтримує об'єкт за власний кошт та на власний ризик до кінця дії договору; – реконструкція, лізинг або оренда, передача (Rehabilitate, leaseorrent and transfer (RLT)) – приватний партнер реконструює існуючий об'єкт потім бере його в оренду чи лізинг у держави та управляє проектом до кінця дії контракту; – спорудження, реконструкція, управління, передача (Build, rehabilitate, operate and transfer (BROT)) – приватний партнер добудовує існуючий об'єкт, потім управляє та підтримує його за власний кошт та на власний ризик до кінця дії угоди
---------------------------	---

Зазначимо, що механізми реалізації проектів ДПП найбільшого поширення набули у галузях інфраструктурного характеру (транспортно-дорожній та комунальній), менше вони задіяні у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі узагальнення наукових доробків провідних вітчизняних та зарубіжних вчених побудовано організаційно-економічний механізм розвитку туристичного комплексу, що автором представлено як взаємодія економічної та організаційної складової. Визначено, що реалізацію запропонованого механізму можливо здійснити за використання системи державно-приватного партнерства.

Список використаної літератури:

1. Хозяйственный механизм предприятия в новых экономических условиях / *З.А. Арабянц, Л.В. Берг, В.Г. Удодов.* – Краснодар : Кн. изд-во, 1991. – 303 с.
2. *Белая И.П.* Концептуальная модель организационно-экономического механизма управления гибкостью производственных систем / *И.П. Белая, П.В. Егоров* // Вісник Донецького університету / Серія В: Економіка і право. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — № 2. — С. 7–16.
3. *Варнавский В.Г.* Государственно-частное партнерство в России: проблемы становления / *В.Г. Варнавский* // Отечественные записки. — 2004. — № 6. — С. 21–26.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.
5. *Воєводін С.О.* Экономический механизм управления промышленным производством. Методика и практика организации / *С.О. Воєводін.* – К. : Вища школа, 1991. – 159 с.
6. Внутрішній економічний механізм підприємства : навч. посібник / *М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба* ; за ред. *М.Г. Грещака.* – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.
7. Государственно-частное партнёрство: теория и практика / *В.Г. Варнавский, А.В. Клименко, А.В. Королёв и др.* — М. : Изд-ский дом Государственного ун-та Высшей школы экономики, 2010. — 287 с.
8. *Данилишин Б.М.* Екологічна складова політики сталого розвитку : монографія / *Б.М. Данилишин.* – Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2008. – 256 с.
9. Довідник Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ppi.worldbank.org/resources/ppi_glossary.asp x#management.
10. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / *Б.Винницький, М.Лендєл, Б.Онищук та ін.* — К. : «К.І.С.», 2008. — 146 с.
11. *Завадський Й.С.* Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК : підручник / *Й.С. Завадський.* – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.
12. Закон України «Про державно-приватне партнерство» – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. – № 40. – 524 с.
13. Закон України «Про туризм» у редакції від 18.11.2003 № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
14. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г.) / *С.Измайлов, К.Сонин, М.Юдкевич* // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 5–27.
15. *Козаченко Г.В.* Організаційно-економічний механізм як інструмент управління підприємством / *Г.В. Козаченко* // Економіка. Менеджмент. Підприємство. — 2003. — № 11.
16. *Кравців В.С.* Екологічна безпека як об'єкт регіональної політики / *В.С. Кравців* // Регіональна економіка. – 1999. – № 1. – С. 124–134.
17. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону : монографія / *В.С. Кушнірук, О.Ю. Єрмаков, О.В. Шебаніна* ; за ред. проф. *О.Ю. Єрмакова.* — Миколаїв : МДАУ, 2009. — 232 с.

18. *Лузан Ю.П.* Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретично-методологічний аспект / *Ю.П. Лузан* // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 3–12.
19. *Моргачов І.* Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю проектних організацій / *І.Моргачов* // Схід. — 2006. — № 5.
20. *Садеков А.А.* Управление предприятием в условиях кризиса : монографія / *А.А.Садеков, В.В. Цурик.* – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
21. *Хлобистов Є.В.* Фінансові механізми екологічної політики / *Є.В. Хлобистов* // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журнал – Вип. 3–4 ; голов. ред. *О.П. Степанов.* – К. : НАНУ, 2004. – С. 744–752.

ШИМАНСЬКА Вікторія Василівна – аспірант ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України».

Наукові інтереси:

- економіка туризму.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013